

นวัตกรรมสังคมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยคนสองถิ่น:
ชายแดนไทย-พม่า จังหวัดกาญจนบุรี
Social Innovation for Living Standard Improvements of Dual Non-Citizens Living
Along the Thai-Myanmar Border, Kanchanaburi Province

เสรี ทองมาก* และฉัตรวีรณัฐ องค์กรสิงห์
วิทยาลัยนวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต
Seri Thongmak* and Chatwarun Angasinha
College of Social Innovation, Rangsit University

บทคัดย่อ

งานวิจัยเชิงคุณภาพนี้เพื่อศึกษารูปแบบและประสบการณ์ความเหลื่อมล้ำ ศึกษาและวิเคราะห์รูปแบบการต่อสู้ชีวิตขึ้น ศึกษาและวิเคราะห์การก่อตัวและการสร้างนวัตกรรมสังคมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยคนสองถิ่น ตามแนวชายแดนไทย-พม่า จังหวัดกาญจนบุรี ใช้วิธีวิทยาแนวปรากฏการณ์วิทยา ผ่านการวิเคราะห์เอกสารและการสัมภาษณ์ข้อมูลในสนาม จากผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นคนสองถิ่น องค์กรประชาสังคม หน่วยงานของรัฐ ผู้นำชุมชนและประชากรไทย ในพื้นที่อำเภอสังขละบุรีและอำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี จากการศึกษาพบว่าคนสองถิ่นต้องพบกับความเหลื่อมล้ำที่แสดงออกผ่านการกีดกัน การปิดกั้นทัศนคติทางลบ และการไม่ยอมรับ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักมีสำนึกร่วมต่อความยากลำบากและเกิดวัตถุประสงค์ร่วมเพื่อการมีชีวิตที่ดีขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็มีการต่อสู้ชีวิตขึ้นที่แสดงออกผ่านการสยบยอม การปกปิดอัตลักษณ์และความรู้สึก การสร้างอัตลักษณ์ใหม่เพื่อให้เกิดความกลมกลืนการผลิตซ้ำความรุนแรงทางสัญลักษณ์ พบว่า ในส่วนของรูปแบบนวัตกรรมสังคมที่สร้างขึ้น ได้แก่ การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์และสินเชื่อขนาดเล็ก อาสาสมัครสาธารณสุข กิจกรรมด้านศาสนาและวัฒนธรรม เป็นทุนทางสังคมที่สามารถแสดงออกผ่าน การมีเครือข่าย บรรทัดฐาน และความไว้วางใจ เพื่อการสร้างความพึงพอใจให้กับชีวิตและการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นที่แสดงออกผ่านความเป็นตัวตน ความรู้สึกเป็นเจ้าของและการได้กลายเป็น

คำสำคัญ: การต่อสู้ชีวิตขึ้น นวัตกรรมสังคม การพัฒนาคุณภาพชีวิต กาญจนบุรี

* ผู้ประสานงานหลัก (Corresponding Author)
e-mail: serit@pattanak.or.th

Abstract

The purpose of this qualitative research was to study and model experiences of disparity and resistance and the formation and establishment of social innovation of dual non-citizens living along the Thai-Myanmar border in Kanchanaburi Province. This study was grounded in the methods and concepts of phenomenology, and was based on a review of the literature and on field research. The key informants were dual non-citizens, representatives of civil society organizations, local government organizations, community leaders, and other community members in the area of Sangklaburi and Tamaka District, Kanchanaburi Province. The findings of this inquiry indicated that dual non-citizens face disparity that was shown through oppressive, obstruction, negative attitudes, and exclusion. These hardships also brought the key informants to new realizations and inspired them to innovate in order to make a better life for themselves. The key informants showed resistance in refusing to accept defeat, to allow their identities and feelings to be suppressed, forging new identities to bring about harmony and reproducing symbolic violence. Social Innovations were established in various activities such as a saving group and credit, health volunteering, religious and cultural activities which became social capital that indicated a social network, social norms, and mutual trust. Living standard improvements has been shown satisfactorily through the feeling of being, belonging and becoming.

Keywords: Resistance, Social Innovation, Living Standard Improvement, Kanchanaburi

บทนำ

ประเทศไทยเข้าสู่การปกครองแบบใหม่ที่นำมาจากโลกตะวันตกตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (Bumrungsuk, 2014) ซึ่งการปกครองแบบรัฐสมัยใหม่ให้ความสำคัญกับดินแดน เขตแดน และมีความเปลี่ยนแปลงต่อแนวคิดในเรื่องของพื้นที่แนวเขตรวมทั้งประชาชนที่อยู่ตามพื้นที่ชายแดน คือ มีประชากรที่เป็นคนไทยแต่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic Group) ประชากรที่อาศัยตามแนวชายแดนแต่มีสถานะเป็นคนพลัดถิ่น (Displaced Population) ซึ่งหมายถึง ประชากรที่อยู่ในประเทศไทยแต่ไม่ได้เป็นประชากรไทยตามกฎหมาย ประชากรที่เข้ามาทำงานตามแนวชายแดนหรือในประเทศไทยชั่วคราวซึ่งเรียกกันว่าแรงงานต่างด้าวหรือแรงงานข้ามชาติ (Migrant Worker) รวมทั้งกลุ่มประชากรที่เป็นคนไร้รัฐ (Stateless Population) คือ ประชากรที่มีปัญหาสถานะบุคคลและไม่มีรัฐโดยยอมรับว่าเป็นประชากรหรือไม่มีเอกสารยืนยันว่าเป็นประชากรของชาติใด

Vetchwanitch (n.d) กล่าวว่า ความไม่สงบทางการเมืองและความกดดันด้านเศรษฐกิจภายในประเทศส่งผลให้ประชากรวัยแรงงานจากประเทศพม่าเคลื่อนย้ายเข้ามาในประเทศไทยอย่างต่อเนื่อง ทั้งการเข้ามาเป็นคนพลัดถิ่นในพื้นที่ชายแดนและการเข้ามาขายแรงงานในเมืองใหญ่ๆ เพราะประเทศไทยต้องการแรงงานมาทำงานทดแทนงานที่คนไทยไม่ยอมทำ โดยเฉพาะงานประเภท 3Ds (Dangerous, Dirty, Difficult) ในขณะเดียวกัน Pongsawat (2007) กล่าวว่า นโยบายของรัฐไทย ได้แก่ ประเด็นชนกลุ่มน้อย การพัฒนาเศรษฐกิจ รวมทั้งการเมืองและลักษณะทางภูมิศาสตร์ในพื้นที่ชายแดนระหว่างไทย-พม่า เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำ ความไม่เท่าเทียมและทำให้เกิดรูปแบบการข้ามแดนของเศรษฐกิจและผลประโยชน์ที่ทับซ้อนกัน นั่นคือ ความเข้มงวดในการควบคุมและอ้างถึงกฎหมายเมื่อใช้แนวคิดของความมั่นคง แต่เมื่อคิดถึงการแสวงหาแรงงานราคาถูกจากประเทศเพื่อนบ้านเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจกลับเป็นการเพิกเฉย เมื่อพิจารณาจากบริบทในพื้นที่ชายแดน เป็นความจริงที่ว่า มีประชากรเคลื่อนย้ายจำนวนมากต้องการเข้ามาเพื่อขายแรงงานโดยเฉพาะในระบบการผลิตภาคอุตสาหกรรม แต่ขณะเดียวกันก็มีประชากรพลัดถิ่นที่ไม่ได้เข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมและยังคงความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ แต่ได้รับผลกระทบจากความเหลื่อมล้ำที่เกิดจากนโยบายรัฐเช่นเดียวกัน

Achanichkul (2011) กล่าวว่า คนชายขอบหรือคนด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดน (Marginalized Population) คือ การเรียกรวมประชากรซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยที่ไม่ถูกนับรวมเข้าเป็นพวกกับประชากรส่วนใหญ่ของประเทศด้วยเหตุผลหลายประการ ส่งผลให้ประชากรเหล่านี้ไม่สามารถเข้าถึงบริการหลักที่ดำเนินการโดยรัฐไทยหรือหน่วยงานซึ่งเป็นองค์การของรัฐ เมื่อพิจารณาตามเงื่อนไขทางกฎหมายกลุ่มของคนชายขอบมีหลายประเภทด้วยกัน เช่น คนไร้รัฐ ไร้สัญชาติ เป็นต้น เป็นกลุ่มคนไร้สถานะทางกฎหมายที่เกี่ยวกับการเข้าเมือง เป็นการมองกลุ่มเป้าหมายในมิติของกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กฎหมายบัตรประชาชน กฎหมายทะเบียนราษฎร แต่ละกลุ่มประชากรมีเหตุผลของการเป็นคนไร้รัฐไร้สัญชาติที่แตกต่างกัน ส่วนคนสองถิ่น (Dual Non-Citizen) เป็นการบัญญัติศัพท์ของผู้วิจัยเพื่อเรียกกลุ่มประชากรทั้งกลุ่มคนไร้รัฐไร้สัญชาติที่ได้รับอนุญาตให้อยู่ในประเทศไทยแต่ยังไม่ถือเป็นประชากรที่มีบัตรประชาชนไทย ส่วนมากกลุ่ม

ประชากรที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ตามชุมชนชายแดนแต่ยังคงมีสายสัมพันธ์กับชุมชนข้ามแดนซึ่งเป็นชุมชนเดิมในประเทศพม่า การให้ชื่อภาษาไทยว่า “คนสองถิ่น” เป็นการอธิบายให้เห็นภาพว่าเป็นประชากรที่สามารถอยู่ได้ทั้งสองฝั่งของแนวชายแดน แต่การให้ชื่อภาษาอังกฤษว่า “Dual Non-Citizen” เป็นการให้ชื่ออธิบายกลุ่มประชากรทั้งในด้านระยะห่างทางสังคมจิตวิทยา ระยะห่างสิทธิและบริการที่ได้รับจากรัฐ (Tölölyan, 1978) ถึงอย่างไรก็ตามคนสองถิ่นก็ถือเป็นส่วนหนึ่งของประชากรที่อยู่ในประเทศไทย คุณภาพชีวิตของคนสองถิ่นจึงเป็นสิ่งสะท้อนผลการพัฒนาและสภาพสิทธิมนุษยชนภายในประเทศไทยอย่างไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้

Kanchanaburi Social Development and Human Security Provincial Office (2008) รายงานว่า คนชายขอบในจังหวัดกาญจนบุรียังเผชิญกับอุปสรรคในการดำรงชีวิตที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของพวกเขา เช่น ปัญหาด้านสุขภาพการถูกละเมิดสิทธิ ปัญหาด้านความยากจน การออกเอกสารที่ยุ่งยาก ซับซ้อน และทัศนคติที่ไม่ดีจากสังคมส่วนใหญ่ของประเทศ เป็นต้น สอดคล้องกับรายงานของ Urena (2014) ที่กล่าวว่า ประเทศไทยมีทัศนคติต่อผู้อพยพและคนไร้รัฐว่าเป็นภาระของประเทศและพยายามผลักดันผู้อพยพกลับไปสู่ประเทศตัวเอง ส่งผลให้ทั้งผู้อพยพและประชากรที่อยู่ในพื้นที่ชายแดนมีชีวิตอยู่ท่ามกลางความหวาดกลัวและสิ้นหวัง

สำหรับการต่อสู้ขัดขืนของประชากรที่อยู่ห่างจากศูนย์กลางที่ยังไม่ถูกนับรวมหรือไม่มีกิจกรรมร่วมกับประชากรหลักในสังคมนั้น Boonmee (2014) ได้อ้างถึงแนวคิดของฟูโกต์นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศสที่กล่าวว่า “ที่ใดมีอำนาจที่นั่นก็มีการต่อต้าน” โดยการสร้างอำนาจต่อต้านสามารถแสดงออกได้ในหลายรูปแบบ ได้แก่ การสยบยอมคือ การปฏิบัติตามคำสั่งหรือการยอมรับต่อสิ่งที่เกิดขึ้นโดยไม่มีทางเลือก ประการใด การปกปิดอัตลักษณ์และความรู้สึกเป็นการซ่อนเร้นความรู้สึกหรือตัวตนหรือวิธีการดำเนินชีวิตที่เคยดำเนินการมาก่อน การสร้างอัตลักษณ์ใหม่เพื่อให้เกิดความกลมกลืนเป็นการแสดงออกหรือดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกลมกลืนและเกิดการยอมรับจากสังคมการผลิตซ้ำความรุนแรงทางสัญลักษณ์เป็นวิธีการเพื่อการเข้าถึงและใช้ชุดข้อมูลเดียวกับหน่วยงานหรือกลุ่มประชากรหลักของประเทศ ทั้งนี้ผลจากการต่อสู้ขัดขืนทำให้เกิดการรวมตัวทางสังคมและสามารถส่งผลให้มีชีวิตที่ดีขึ้นได้ นำไปสู่การเข้าถึงทรัพยากรและบริการ เพราะมีเครือข่ายที่เข้มแข็งขึ้น สอดคล้องกับผลการศึกษาของ Denduang & Denduang (2015) ที่พบว่าความรุนแรงทางสัญลักษณ์สามารถต้านอำนาจและเพิ่มอำนาจในการต่อรองให้แก่อาสาสมัครแรงงานข้ามชาติชาวพม่าเพื่อขอเพิ่มสวัสดิการ การปรับปรุงสิ่งแวดล้อม และสิทธิขั้นพื้นฐาน ซึ่งสามารถลดปัญหาในกลุ่มแรงงานข้ามชาติ ซึ่งในงานวิจัยนี้ได้ให้ความหมายเดียวกับกลุ่มคนพลัดถิ่น กลุ่มคนไร้รัฐ กลุ่มชาติพันธุ์และแรงงานข้ามชาติในพื้นที่ชายแดนไทย-พม่าในอำเภอสังขละบุรี และอำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี พร้อมทั้งสามารถผ่านข้อมูลไปสู่เครือข่ายแรงงานด้วยตนเองได้ และเป็นเวทีที่คนด้อยสิทธิในสังคมจะทำการสื่อสารกับรัฐไทยและสังคมไทย และเป็นเวทีที่สามารถแสดงตัวตนหรืออัตลักษณ์ได้สะดวกขึ้น

Avelino et al. (2014) กล่าวว่า นวัตกรรมสังคม คือ ความคิดใหม่ๆ ที่มีความเป็นไปได้ สอดคล้องกับความสนใจและการสร้างคุณค่าที่เป็นที่สนใจของสังคม เป็นทุนทางสังคม และเป็นคุณค่าที่ให้ความสำคัญกับการอยู่ดี กินดี ความสามัคคีและคุณภาพชีวิตของบุคคล นวัตกรรมสังคมในงานวิจัยนี้จึงเป็นการแสวงหาแนวคิด ประโยชน์ วิธีการใหม่เพื่อขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาของคนสองถิ่นซึ่งเป็นคนกลุ่มน้อยที่เป็นคนชายขอบของสังคม Pattaranukrom (2010) กล่าวว่า ทุนทางสังคมและเครือข่ายทางสังคมสามารถใช้เพื่อการแก้ไขวิกฤติและพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน ได้แก่ การใช้ทุนทางสังคมในการแก้ไขปัญหาภาวะที่ประสบกับภัยธรรมชาติ การริเริ่มใช้ทุนทางเศรษฐกิจแล้วปรับเปลี่ยนเป็นทุนทางสัญลักษณ์ และใช้ทุนทางสังคมเพื่อการสร้างชุมชนพึ่งพาตัวเอง การใช้ทุนทางวัฒนธรรมและการประสานงานระหว่างชุมชนในพื้นที่ชายแดน การใช้เครือข่ายทางสังคมเพื่อการทำกิจกรรมของส่วนรวมและเกิดผลดีต่อสุขภาพและความเป็นอยู่ของแรงงานข้ามชาติในยามที่เป็นคนห่างถิ่นและอาศัยอยู่ในต่างประเทศ เป็นต้น

Piriyarangsun (2016) กล่าวว่า ทฤษฎีปฏิบัติการทางสังคมของบูดีเออร์ซึ่งเป็นนักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศสเป็นการกล่าวถึงการผลิตซ้ำหรือการทำให้ความไม่เท่าเทียมกันทางสังคม วัฒนธรรม กลายเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นแล้วซ้ำอีกจนเกิดความคุ้นชิน และส่งผลให้เห็นได้ถึงการดำเนินงานระหว่างโครงสร้างทางสังคมที่เป็นวัตรวิสัยกับการรับรู้ที่เป็นอัตวิสัย เป็นการผสมผสานข้อดีและหาจุดกึ่งกลางระหว่างแนวคิดเชิงโครงสร้างซึ่งเต็มไปด้วยกฎเกณฑ์กับแนวความคิดเชิงเจตจำนงหรือความเป็นปัจเจกบุคคล ดังนั้นทฤษฎีปฏิบัติการทางสังคมจึงเป็นเครื่องมือในการศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดจากโครงสร้างแต่ในขณะเดียวกันก็ยอมรับการกระทำที่เกิดขึ้นจากความเป็นปัจเจกของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งเป็นคนสองถิ่น

ความเหลื่อมล้ำในพื้นที่ชายแดนอาจจะเกิดจากผลประโยชน์ที่ทับซ้อนและการใช้กฎหมายในวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน (Pongsawat, 2007) แต่ในขณะเดียวกันการต่อต้านชัดเจนต่ออำนาจก็สามารถส่งผลให้ประชากรผู้ด้อยโอกาสในสังคมให้สามารถมีชีวิตที่ดีขึ้นได้ (Boonmee, 2014) โดยเฉพาะการสร้างกิจกรรมใหม่ๆ ที่เป็นนวัตกรรมทางสังคม เหมือนดังที่ Mulgan (2006) ได้กล่าวว่า นวัตกรรมสังคมเป็นความคิดใหม่ที่สามารถทำเพื่อให้เข้าถึงเป้าหมายทางสังคม ซึ่งเปรียบเสมือนยานพาหนะที่ช่วยในการขับเคลื่อนริเริ่ม ความเปลี่ยนแปลงในสังคมที่นำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น Quality of Life Research Unit (n.d.) ให้ความหมายว่า คุณภาพชีวิตเป็นระดับซึ่งบุคคลมีความพึงพอใจต่อความสำคัญหรือความเป็นไปได้ในชีวิตของพวกเขา ผลของความเป็นไปได้จากโอกาสและข้อจำกัดในชีวิตที่สะท้อนถึงปฏิสัมพันธ์ของบุคคลต่อปัจจัยสิ่งแวดล้อม โดยความพึงพอใจที่เกิดจะเชื่อมโยงกับ 3 ปัจจัย คือ ความเป็นตัวตน (Being) ทั้งในเชิงกายภาพและภาวะจิตใจ การปรับตัว การรับรู้ การควบคุมตัวเอง ความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Belonging) หรือมีส่วนร่วมกับชุมชนหรือสิ่งแวดล้อม และการได้กลายเป็น (Becoming) คือ ได้ดำเนินการตามแผนที่ตั้งไว้ทั้งประเด็นส่วนตัวและที่เกี่ยวข้องกับสังคม

งานวิจัยเรื่อง “นวัตกรรมสังคมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยคนสองถิ่น: ชายแดนไทย-พม่า จังหวัดกาญจนบุรี” จึงเป็นงานวิจัยที่ให้ความสำคัญกับปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับความเหลื่อมล้ำ การต่อสู้ชัดเจน การสร้างนวัตกรรมสังคมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตในกลุ่ม “คนสองถิ่น” เพื่อความเข้าใจต่อ

ปรากฏการณ์ทางสังคมและจะได้ผลจากการวิจัยมายืนยันหรืออาจจะย้อนแย้งแนวคิดและงานวิจัยที่ได้ดำเนินการมาก่อน เป็นข้อมูลอ้างอิงและข้อเสนอสำหรับงานวิจัยที่จะเกิดในอนาคต พร้อมทั้งนำผลที่ได้จากการศึกษาเป็นข้อเสนอแนะเพื่อการปฏิบัติงานของหน่วยงานในพื้นที่ชายแดน โดยเฉพาะหน่วยงานที่รับผิดชอบในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ เกิดความเหมาะสมและเกิดประโยชน์สูงสุดกับประชาชนในระดับชุมชน เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของทั้งประชาชนไทยและคนสองถิ่นตามแนวชายแดนของประเทศ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษารูปแบบและประสบการณ์ความเหลื่อมล้ำของคนสองถิ่นตามแนวชายแดนไทย-พม่า
2. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์รูปแบบการต่อสู้ชีวิตของคนสองถิ่นตามแนวชายแดนไทย-พม่า
3. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์การก่อตัวและการสร้างนวัตกรรมสังคมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยคนสองถิ่น

กรอบแนวคิด

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดในการวิจัย มุ่งเน้นการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น ว่าการที่คนสองถิ่นต้องพบกับภาวะความเหลื่อมล้ำ พวกเขามีการต่อสู้ชีวิตและสร้างนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างไร แนวคิดทฤษฎีที่เอามาใช้ในการศึกษา มีดังนี้

1. แนวความคิดเกี่ยวกับความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นในสังคม โดยการใช้แนวคิดของมาร์กซ์และอิงเกล (อ้างถึงใน Santasombat, 2014) แนวคิดของกรัมซี่ (อ้างถึงใน Chator, 2013) แนวคิดของฟูโกต์ (อ้างถึง Boonmee, 2014) ซึ่งเป็นแนวคิดเกี่ยวกับอำนาจและความสัมพันธ์ทางโครงสร้างโดยศึกษาปรากฏการณ์ความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของคนสองถิ่น เพื่อความเข้าใจต่อรูปแบบของความเหลื่อมล้ำ พร้อมทั้งได้รับทราบว่าคุณสองถิ่นมีรูปแบบการรับมือต่อความเหลื่อมล้ำได้อย่างไร

2. แนวคิดเกี่ยวกับการต่อสู้ขัดขืนของฟูโกต์ เป็นรูปแบบการรับมือต่ออำนาจของผู้ที่ด้อยกว่า (Boonmee, 2014) เพื่อช่วยให้การศึกษาและวิเคราะห์การต่อสู้ขัดขืนของคนสองถิ่น ดำเนินการได้ตาม วัตถุประสงค์และได้เรียนรู้ว่าผลของการต่อสู้ขัดขืนที่นำมาสู่กิจกรรมที่เป็นนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพ ชีวิตของคนสองถิ่นอย่างไร

3. แนวคิดเกี่ยวกับนวัตกรรมสังคม ตามนิยามที่ Mulgan (2006) ได้กล่าวว่า นวัตกรรมสังคมเป็น ความคิดใหม่ที่สามารถทำได้จริง เพื่อให้เข้าถึงเป้าหมายทางสังคม ซึ่งเปรียบเสมือนยานพาหนะที่ช่วยใน การขับเคลื่อน ริเริ่ม ความเปลี่ยนแปลงในสังคม ที่นำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยการพัฒนาคำตอบและ วิธีการแก้ไขปัญหาที่หลากหลาย และ Avelino et al. (2014) ที่ให้ความหมายว่า นวัตกรรมสังคมเป็น การผสมผสานของการกระทำทางสังคมหรือบริบททางสังคม เพื่อเป้าหมายในการทำให้เกิดความพึงพอใจ หรือการดำเนินการเพื่อการแก้ไขปัญหาและความต้องการของสมาชิกในสังคม ให้สามารถดำเนินการต่อไปได้ คนสองถิ่นซึ่งประสบกับปัญหาที่หลากหลายจึงมีสิทธิในการแก้ปัญหาที่นำไปสู่ชีวิตที่ดีขึ้นได้

4. แนวความคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม ซึ่ง Onyx & Bullen (1997) กล่าวว่า กระบวนการทาง สังคมมีผลต่อทุนทางสังคม ได้แก่ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมระดับกลุ่มระดับชุมชน การมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อน บ้านและสมาชิกในครอบครัว การมีความพร้อมต่อความร่วมมือและบริบทในสังคม ส่งผลต่อความรู้สึกที่รับรู้ ได้ถึงความปลอดภัยและความไว้วางใจ การรับรู้ได้ถึงคุณค่าของการมีชีวิต ในขณะที่เดียวกัน Putnam (1993) และ Putnam & Alone (2000) กล่าวว่า ทุนทางสังคมสามารถดูได้จาก “คุณสมบัติของชีวิตทาง สังคม” ซึ่งประกอบด้วย เครือข่าย (Network) บรรทัดฐาน (Norm) และความไว้วางใจ (Trust) ในขณะที่ “กระบวนการทางสังคม” จะเกิดจากการเกี่ยวพัน (Bonding) การเชื่อมโยง (Bridging) และ การเชื่อมสัมพันธ์ (Linking) ของคนสองถิ่นภายในกลุ่ม ในสังคม หรือนอกกลุ่ม นอกสังคม เพื่อการแบ่งปัน ทุนทางสังคมระหว่างคนสองถิ่นด้วยกันไม่ว่าทางใดก็ตาม

จากกรอบแนวคิดในการทำวิจัยได้ดำเนินการทำการวิจัยโดยการใช้วิธีวิทยาแนวปรากฏการณ์วิทยา ที่เริ่มจากการศึกษารูปแบบและประสบการณ์ความเหลื่อมล้ำ รูปแบบการต่อสู้ขัดขืน การก่อตัวและ การสร้างนวัตกรรมทางสังคม การเกิดทุนทางสังคม การแบ่งปันทุนทางสังคมผ่านกระบวนการทางสังคม และแสดงออกถึงความพึงพอใจต่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ซึ่งพิจารณาจากความเป็นตัวตน ความรู้สึก เป็นเจ้าของ การได้กลายเป็นของคนสองถิ่นผ่านผู้ให้ข้อมูลหลัก

ระเบียบวิธีการวิจัย

1. ผู้ให้ข้อมูลหลัก

1.1 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก เป็นกลุ่มคนสองถิ่นในพื้นที่ตะเข็บชายแดนในจังหวัดกาญจนบุรี ทั้งรายบุคคลและเป็นกลุ่ม โดยการคำนึงถึงเพศ ชาติพันธุ์ สถานะของการถือครองบัตร รวมทั้งผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับคนสองถิ่น โดยแบ่งออกเป็น

1.1.1 กลุ่มคน “สองถิ่น” คือ กลุ่มคนพลัดถิ่น กลุ่มคนไร้รัฐ และกลุ่มแรงงานข้ามชาติ ในพื้นที่อำเภอสังขละบุรี และอำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี

1.1.2 กลุ่มประชาสังคมที่ทำงานเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ด้อยโอกาส ทั้งในพื้นที่อำเภอสังขละบุรี และอำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี เช่น มูลนิธิพัฒนารักษ์ องค์กร Border Health Initiative (BHI) เป็นต้น

1.1.3 กลุ่มบุคลากรจากหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องหรือทำงานร่วมกับคนสองถิ่น เช่น บุคลากรจากหน่วยงานด้านสาธารณสุข ผู้นำชุมชน สมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น

1.1.4 ประชาชนทั่วไปที่เป็นประชากรไทย โดยเฉพาะประชากรที่ใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนเดียวกันกับคนสองถิ่น รวมทั้งผู้มีส่วนได้เสีย เช่น นายจ้าง เจ้าของบ้านเช่า ร้านค้า เป็นต้น

1.2 พื้นที่รวบรวมข้อมูล ดำเนินการศึกษาในพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า จังหวัดกาญจนบุรีและพื้นที่ซึ่งห่างชายแดนแต่เป็นที่ทำงานและอยู่อาศัยของแรงงานข้ามชาติจากประเทศพม่า กล่าวคือ

1.2.1 พื้นที่ชายแดนโดยเน้นพื้นที่บ้านพระเจดีย์ (เจดีย์สามองค์) และชุมชนชายแดนของตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

1.2.2 พื้นที่ชุมชนแรงงานข้ามชาติ ตำบลแสนตอ อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี

1.2.3 พื้นที่สื่อสาธารณะหรือเอกสารที่เกี่ยวกับประเด็นคนสองถิ่น/แรงงานข้ามชาติ

2. วิธีการวิจัย ได้ดำเนินการวิจัยโดยวิธีการต่างๆ ดังนี้

2.1 การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ทำการศึกษาข้อมูลแนวคิดทฤษฎีด้านความเหลื่อมล้ำการต่อสู้ขัดขืน และนวัตกรรมสังคม จากเอกสาร เช่น รายงานของโครงการที่ทำงานเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ด้อยโอกาสในพื้นที่ชายแดนโดยมูลนิธิพัฒนารักษ์ งานวิจัยด้านสังคมศาสตร์และประชากรศาสตร์ในพื้นที่ชายแดน ไทย-พม่า ชีวิตประวัติของหลวงพ่อดุตตะมะ เป็นต้น บทความทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ทั้งจากเอกสารที่เป็นรูปเล่ม (Hard Copy) และเอกสารที่เป็นไฟล์อิเล็กทรอนิกส์ (Soft File) ผลจากการศึกษาเอกสารจะทำการจัดบันทึกลงในสมุดบันทึกอย่างเป็นหมวดหมู่ โดยแยกเป็นข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎี ตัวอย่างนวัตกรรมและคุณภาพชีวิต เป็นต้น หลังจากการจัดบันทึกลงในสมุดและและจัดหมวดหมู่แล้วเสร็จก็จัดพิมพ์ลงในคอมพิวเตอร์ เพื่อความสะดวกต่อการเอามาใช้ในระยะต่อไป

2.2 การวิจัยภาคสนาม (Field Research) ประสานกับผู้ให้ข้อมูลหลักไว้เป็นการล่วงหน้าโดยนัดหมายในสถานที่และเวลาที่ผู้ให้ข้อมูลรู้สึกสะดวกและไม่มีผลกระทบต่อการทำงาน หรือเวลาของครอบครัว

3. การเก็บและรวบรวมข้อมูล มีรูปแบบการเก็บข้อมูลเพื่อให้การศึกษาวิจัยดำเนินการตามกรอบคิดและมีผลที่ได้รับตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย วิธีการเก็บและรวบรวมข้อมูลที่สำคัญ ได้แก่

3.1 รูปแบบการสัมภาษณ์และการใช้ภาษา ทำการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการโดยไม่มีแบบสอบถามให้อ่านหรือให้เขียน ผู้วิจัยเป็นคนหลักในการชวนคุยหรือสัมภาษณ์ โดยการใช้ภาษาที่ผู้ให้ข้อมูลรู้สึกสะดวกที่จะใช้ซึ่งถ้าผู้ให้ข้อมูลสะดวกที่จะใช้ภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษ ผู้วิจัยจะสื่อสารกับผู้ให้ข้อมูลโดยตรง แต่ถ้าหากว่าผู้ให้ข้อมูลสะดวกที่จะสื่อสารเป็นภาษากระเหรี่ยงหรือมอญ ผู้วิจัยก็จะขออนุญาตที่จะใช้ล่ามแปลภาษาคอยช่วยเหลือในการสนทนา แต่บางครั้งถ้าหากว่าล่ามแปลภาษาแปลได้ไม่ตรงกับความต้องการของผู้ให้ข้อมูล ผู้ให้ข้อมูลซึ่งเข้าใจภาษาไทยอยู่บ้างก็จะช่วยให้ข้อมูลเป็นภาษาไทยเพิ่มเติมด้วยเช่นกัน

3.2 การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล เป็นการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักหรือผู้ริเริ่มในการทำนวัตกรรมสังคมใดสังคมหนึ่งที่เกิดประโยชน์กับกลุ่มประชากรเป้าหมายหรือชุมชน รวมทั้งกลุ่มประชากรที่เป็นปัจเจกที่รับรู้หรือเกี่ยวข้องกับนวัตกรรมสังคมของคนสองถิ่นในพื้นที่ เป็นต้น

3.3 การสนทนากลุ่ม ส่วนมากจะเป็นการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่ดำเนินกิจกรรมเป็นกลุ่ม เช่น กลุ่มออมทรัพย์ ร้านค้าหรือสหกรณ์ กลุ่มประชากรที่ได้รับประโยชน์จากนวัตกรรม เจ้าหน้าที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องหรือรับรู้ เกี่ยวข้องกับการทำงานร่วมกับกลุ่มประชากรเป้าหมายมากกว่าหนึ่งคนขึ้นไป รวมทั้งกลุ่มประชากรหลักในสังคมที่เห็นปรากฏการณ์หรือรับรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมสังคมที่เกิดขึ้นในชุมชนของพวกเขา ในการสนทนากลุ่มผู้ทำการวิจัยจะดำเนินการในบทบาทของผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) เพื่อกระตุ้นและอำนวยความสะดวกให้สมาชิกภายในกลุ่มได้แสดงความคิดเห็นในประเด็นการสนทนาที่เกี่ยวข้อง

3.4 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม เป็นการลงไปอยู่ในชุมชนที่ทำการศึกษาวิจัย เพื่อร่วมสังเกตการณ์กิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งที่เป็นนวัตกรรมทางสังคมที่ยังคงเกิดขึ้นหรือให้บริการกับกลุ่มเป้าหมาย เช่น การเข้าสังเกตการส่งผู้ป่วยไปโรงพยาบาล กิจกรรมการให้ความรู้แก่กลุ่มสตรีแรงงานที่ตั้งครรภ์ในชุมชนแรงงานในเมือง การประชุมกลุ่มออมทรัพย์ การร่วมสังเกตในร้านค้าชุมชน หรือครอบครัวที่เป็นสมาชิกออมทรัพย์ เป็นต้น

3.5 การบันทึกเสียงและการจดบันทึก ในระหว่างการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลนั้น ผู้วิจัยจะไม่เน้นการบันทึกต่อหน้าผู้ให้ข้อมูล แต่จะขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลว่าระหว่างการพูดคุยจะขอบันทึกเสียงไปด้วย ในระหว่างการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะสรุปความเข้าใจของตัวเองทบทวนและเสนอให้ผู้ให้ข้อมูลรับรู้เป็นระยะๆ เพื่อตรวจสอบความเข้าใจระหว่างกัน และเมื่อมีเวลาหลังจากจบการสนทนาผู้วิจัยก็จะจดบันทึกข้อมูลที่ได้บันทึกเสียงไว้เป็นการบันทึกลงคอมพิวเตอร์ และจัดหมวดของกลุ่มข้อมูลตามวิธีวิทยาที่ได้วางแผนไว้

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากแนวทางการศึกษาแนวปรากฏการณ์วิทยา ซึ่งมีองค์ประกอบที่สำคัญในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ 3 ขั้นตอน คือ

4.1 การย่อข้อมูล (Data Reduction) เป็นกระบวนการจัดการด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อให้ข้อมูลมีความเป็นระเบียบ โดยจัดระบบและเชื่อมโยงข้อมูลตามกรอบแนวคิดของเรื่องที่ศึกษา อาจใช้วิธีการที่ทำให้

ข้อมูลน้อยลงด้วยการตัดทอนข้อมูลที่ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ศึกษาออกไป เหลือไว้เฉพาะเรื่องที่ต้องการศึกษาจริงๆ เพื่อให้สามารถนำเสนอข้อมูลได้อย่างมีระบบและเข้าใจง่าย ในเรื่องดังกล่าวผู้วิจัยได้ทำการย่อข้อมูลจากการทบทวนวรรณกรรม ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ในสนาม รวมทั้งข้อมูลที่ได้จากสื่อสาธารณะต่างๆ

4.2 การแสดงข้อมูล (Data Display) เป็นการนำเสนอข้อมูลที่ได้จัดระเบียบไว้แล้วอย่างเป็นหมวดหมู่ด้วยวิธีการพรรณนา ซึ่งเมื่อมีการจัดหมวดหมู่แล้วผู้วิจัยจะจัดหมวดหมู่ก่อนหลังของข้อมูล ซึ่งพิจารณาว่าข้อมูลที่มีอยู่ส่วนไหนจะเป็นข้อมูลที่จะต้องเขียนใหม่ก่อนหรือหลัง

4.3 การหาข้อสรุปการตีความและการตรวจสอบความถูกต้อง ตรงประเด็นของการวิจัย เป็นกระบวนการหาข้อสรุปและตีความข้อสรุปหรือข้อค้นพบที่ได้ รวมทั้งการเปรียบเทียบความเหมือนและความต่าง เพื่อให้ได้ประเด็นหลักของการศึกษาพร้อมทั้งการยืนยันผลด้วยการตรวจสอบสามเส้า โดยการเปรียบเทียบและยืนยันข้อมูลจากวิธีเก็บที่แตกต่างกัน จากแหล่งที่แตกต่างกัน และผู้เก็บที่แตกต่างกัน เพื่อความน่าเชื่อถือของข้อสรุป ซึ่งสิ่งที่ได้จากการตีความ จะแสดงในรูปคำอธิบาย เพื่อเปรียบเทียบกับ แนวคิดหรือทฤษฎี

ผลการวิจัย

ผลจากการศึกษาวิจัยมีข้อค้นพบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบและประสบการณ์ความเหลื่อมล้ำ รูปแบบและประสบการณ์การต่อสู้ชีวิตขึ้น การก่อตัวและการสร้างนวัตกรรมสังคมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ดังนี้

1. รูปแบบและประสบการณ์ความเหลื่อมล้ำ

จากการศึกษา พบว่า มีรูปแบบและประสบการณ์ความเหลื่อมล้ำ คือ

1.1 การกดทับและปิดกั้น จากการศึกษา พบว่า แรงงานที่ทำงานในพื้นที่ชายแดน หรือแม้แต่กลุ่มที่ทำงานในเมืองล้วนถูกกดทับในประเด็นการจ่ายค่าแรงไม่เป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด แรงงานบางกลุ่มที่เข้าเมืองอย่างถูกต้องตามกฎหมายและมีสิทธิจะเข้ารับบริการสุขภาพโดยการใช้จ่ายสิทธิประกันสังคมได้ตามที่กฎหมายกำหนด กลับถูกเอาเปรียบและกดทับด้วยการที่นายจ้างไม่เอาเงินที่หักจากลูกจ้างและส่วนสมทบของนายจ้างส่งประกันสังคม ในยามที่จำเป็นจึงไม่สามารถเข้ารับบริการได้ตามสิทธิ คนที่เดินทางเข้ามาหางานทำโดยการใช้บริการนายหน้าจะต้องดำเนินชีวิตตามเงื่อนไขของนายหน้า เช่น นายหน้าเป็นผู้รับค่าจ้างจากนายจ้างต้องเข้าบ้านของนายหน้าโดยต้องจ่ายค่าไฟฟ้า น้ำประปา ในราคาที่สูง เป็นต้น ส่วนในชุมชนชายแดน ช่วงที่หลวงพ่อดุดตมะเข้ามาอยู่ในอำเภอสงขลาบุรีระยะแรกๆ ต้องประสบกับการกดทับและปิดกั้นจากพระสงฆ์ด้วยกัน เช่น การกล่าวหาและฟ้องร้องต่อระบบการปกครองของสงฆ์และพยายามที่จะใช้ระบบการปกครองทั้งของรัฐและของสงฆ์ปิดกั้นไม่ให้หลวงพ่อดุดตมะดำเนินกิจกรรมใดๆ ที่ทำให้เกิดการยอมรับจากสาธารณชน เป็นต้น

1.2 ทศนคติทางลบ คนสองถิ่นมักจะได้รับกรกล่าวถึงจากหน่วยงานและประชาชนในสังคมหลักด้วยทัศนคติที่เป็นลบ เช่น สร้างผลกระทบต่อความมั่นคง เป็นผู้ก่ออาชญากรรม เป็นผู้นำโรคติดต่อร้ายแรงงานเข้ามาในประเทศไทย เข้ามาแย่งงานของคนไทย มาใช้ทรัพยากรของคนไทยแล้วไม่เสียภาษี สร้างมลภาวะและทำลายสิ่งแวดล้อม เป็นต้น การกล่าวถึงด้วยทัศนคติทางลบอย่างต่อเนื่องจึงกลายเป็นวาทกรรมที่ตอกย้ำให้เกิดความรังเกียจและการไม่ยอมรับต่อกลุ่มประชากรสองถิ่นมากยิ่งขึ้น

1.3 การไม่นับรวม นโยบายและบริการของรัฐหลายส่วนที่ไม่ได้นับรวมประชากรสองถิ่นในชุมชนชายแดนประชากรสองถิ่นมักจะเป็นกลุ่มประชากรหลักที่ลงแรงเพื่อการพัฒนาชุมชนเนื่องในวาระสำคัญๆ ของชาติ แต่ในยามที่รัฐจะแจกของหรือดำเนินกิจกรรมเพื่อการประชาสัมพันธ์ เงื่อนไขของรัฐบาลจะสามารถให้การสนับสนุนได้เฉพาะคนไทยเท่านั้น แม้แต่กองทุนหมู่บ้านที่ให้ชุมชนเป็นผู้บริหารก็จะกำหนดกลุ่มผู้ได้รับประโยชน์ให้เป็นเฉพาะคนไทย การไม่นับรวมดังกล่าวในยามที่คนสองถิ่นมีความจำเป็นต้องใช้เงิน จึงเป็นการผลักดันพวกเขาให้ไปใช้บริการเงินทุนนอกระบบที่มีอัตราดอกเบี้ยสูงและมีเงื่อนไขเข้มงวดจนหลายครอบครัวมีชีวิตที่ยากลำบากมากยิ่งขึ้น

คนสองถิ่นต้องประสบกับความเหลื่อมล้ำและการเลือกปฏิบัติในสังคมหลัก แต่พวกเขาก็สามารถอยู่ในประเทศไทยได้ ทุกคนมีความรู้สึกร่วมที่ไม่ได้แตกต่างกันนั่นคือ ความยากลำบากในการอยู่ในประเทศของตัวเองทั้งความยากลำบากที่เกิดขึ้นจากความขัดแย้ง การสู้รบ การใช้ความรุนแรง และปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ จึงตัดสินใจเดินทางและกลายเป็นคนพลัดถิ่นและผู้มีปัญหาสถานะบุคคล เมื่อมาอยู่ในประเทศไทยทุกคนจึงมุ่งมั่น เพื่อจะให้มีชีวิตที่ดีขึ้นและไม่ต้องประสบกับปัญหาที่เคยเจอมาก่อน ส่วนหนึ่งของความรู้สึกร่วมที่แต่ละคนมีเหมือนกัน คือ ความรักและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ไทย เป็นสำนึกร่วมที่พวกเขาไม่มีในประเทศบ้านเกิดของตัวเอง

2. การต่อสู้ขัดขืน

จากการศึกษา พบว่า คนสองถิ่นมีรูปแบบการต่อสู้ขัดขืนและทำตัวให้กลมกลืนกับอำนาจได้หลายวิธี คือ

2.1 การสยบยอม จากการศึกษา พบว่า หลวงพ่ออุตตมะ “พระสองถิ่น” ยอมเดินทางด้วยเท้าลงไปกาญจนบุรี เป็นเวลา 5 คืน 6 วัน เพื่อชี้แจงต่อเจ้าคณะจังหวัดในกรณีถูกร้องเรียนว่าไม่มีสิทธิขอพระในประเทศไทย หรือในยามที่มีพระผู้ใหญ่มาที่วัดวังวิเวการาม หลวงพ่ออุตตมะได้จัดให้มีชาวมอญผู้ชายมานอนเรียงกันตั้งแต่ท่าเรือไปจนถึงบริเวณวัดเป็นระยะทางมากกว่า 1 กิโลเมตรเพื่อให้พระชั้นผู้ใหญ่เดินเหยียบโดยไม่ให้เท้าพระสัมผัสพื้น ถือเป็นการให้ความเคารพอย่างสูงสุดต่อพระสงฆ์ตามแนวปฏิบัติของชาติพันธุ์มอญ ส่วนประชาชนที่ใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนจะไม่วิพากษ์วิจารณ์ถึงแม้จะรู้ว่าคณะกรรมการหมู่บ้านกรรมการวัด มีการบริหารการเงินของส่วนรวมด้วยความไม่โปร่งใส หรือกรณีที่ต้องมีการต่อรองก็จะต่อรองกับผู้มีอำนาจในกรอบที่จะสามารถควบคุมได้และมั่นใจว่าจะสถานการณ์จะไม่แย่กว่าที่เป็นอยู่

2.2 การปกปิดอัตลักษณ์และความรู้สึก จากการศึกษา พบว่า การเข้ามาอยู่ในประเทศไทยในระยะแรกๆ หลายคนไม่กล้าแสดงอัตลักษณ์ของตัวเอง เช่น ไม่นุ่งโจงกระเบน ไม่ทาตะนาคาหรือไม่กินหมาก

และพยายามแต่งกายให้เหมือนกับคนส่วนใหญ่ของประเทศไทย เช่น ใส่กางเกง เสื้อผ้า รองเท้า ทรงผม เป็นต้น ตามที่สังคมในประเทศไทยกำลังนิยม เพื่อเป็นการปกปิดอัตลักษณ์ของตนเองไม่ให้คนในสังคมส่วนใหญ่รู้ว่ามาจากประเทศพม่า มีการปกปิดและหลีกเลี่ยงการใช้ภาษาไทยด้วยการไม่ออกเสียงคำที่มีคนไทย หรือถ้าต้องออกก็จะพยายามไม่พูด เมื่อไม่สามารถปกปิดได้ก็จะเกิดแรงขับที่ทำให้มีความมุ่งมั่นในการเรียนรู้และฝึกภาษาให้มากขึ้น โดยการฟังวิทยุ ดูรายการโทรทัศน์ ส่วนคนที่ต้องปกปิดสถานการณ์อยู่ร่วมกับเชื้อเอชไอวี-เอดส์ ของตัวเองด้วยการอยู่ในบ้าน ไม่ติดต่อสื่อสารกับคนอื่น เพราะในระยะแรกๆ การติดเชื้อเอชไอวี-เอดส์ สังคมยังไม่ยอมรับและรังเกียจอยู่ร่วมกับเชื้อมากนั่นเอง

2.3 การสร้างอัตลักษณ์ใหม่เพื่อให้เกิดความกลมกลืน จากการศึกษา พบว่า คนสองถิ่นมีรูปแบบการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ด้วยการทำงานจิตอาสา การเข้าวัดทำบุญ เสียสละเวลาเพื่อการพัฒนาพื้นที่สาธารณะ โดยเฉพาะในวันสำคัญของชาติ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระราชินี เป็นต้น รวมทั้งการแต่งกายชุดชาติพันธุ์ในสถานที่ท่องเที่ยวเพื่อดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยว ซึ่งทำให้เกิดผลดีทั้งการสร้างความประทับใจ การสร้างความคุ้นเคยต่อชุดแต่งกายของชาติพันธุ์ และการขายของที่ระลึก

2.4 การผลิตซ้ำความรุนแรงทางสัญลักษณ์ จากการศึกษา พบว่า นอกจากคนสองถิ่นสามารถปรับตัวกลมกลืนกับสังคมใหญ่ได้แล้ว ยังมีความสามารถในการสื่อสารภาษาของสังคมหลัก คือ "ภาษาไทย" การสื่อสารภาษาของชาติพันธุ์กับประชากรข้ามชาติ หรือบางครั้งมีความสามารถในการสื่อสารภาษาอังกฤษกับชาวต่างประเทศที่เข้ามาท่องเที่ยวหรือทำงานในองค์กรระหว่างประเทศ ทำให้แกนนำของคนสองถิ่นสามารถเข้าร่วมประชุม ฝึกอบรม สัมมนากับหน่วยงานต่างๆ เพื่อให้มีชุดความรู้เดียวกับหน่วยงานรับผิดชอบหลักของสังคม เช่น หน่วยงานด้านสาธารณสุข กรมการปกครอง หน่วยงานสวัสดิการสังคม เป็นต้น เมื่อผ่านการประชุมหรือฝึกอบรมแล้ว แกนนำของคนสองถิ่นจึงสามารถถ่ายทอดชุดข้อมูลที่รับมาเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ การเข้ารับบริการสุขภาพที่มีประสิทธิภาพ การเข้าถึงข้อมูลด้านกฎหมายและสิทธิ ให้กับประชากรในกลุ่มเดียวกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากรูปแบบการต่อสู้ขัดขืนดังกล่าวทำให้คนสองถิ่นได้รับการยอมรับจากหน่วยงานของรัฐและประชากรในสังคมหลัก และเอื้อให้มีโอกาสเพื่อการสร้างนวัตกรรม ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสุขภาพ ที่ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตในระยะยาว

3. การก่อตัวและการสร้างนวัตกรรมสังคม

จากการศึกษา พบว่า การก่อตัวและการสร้างนวัตกรรมสังคมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนสองถิ่น มีดังนี้

3.1 หลวงพ่ออุตตมะ “พระสองถิ่น” ที่อพยพมาอยู่ในพื้นที่อำเภอสังขละบุรี ตั้งแต่ พ.ศ. 2492 เป็นผู้นำทางศาสนาและวัฒนธรรม ได้รับความเคารพและศรัทธาทั้งจากคนไทยและคนสองถิ่น หลวงพ่อสร้างนวัตกรรมที่สำคัญ คือริเริ่มสร้างสะพาน โดยการชักชวนชาวบ้านสร้างสะพานข้ามแม่น้ำแควน้อย ทั้งๆ ที่ไม่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานของรัฐบาล การมีสะพานช่วยให้ประชาชนสามารถข้ามน้ำ

ได้อย่างปลอดภัยทั้งในฤดูแล้งและฤดูน้ำหลาก ปัจจุบันถือเป็นสะพานไม้ที่ยาวที่สุดในประเทศไทยและยาวเป็นอันดับสองของโลกรองจากสะพานไม้สักอูเบ็งของเมืองอมรปุระ ในประเทศพม่า และเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของอำเภอสังขละบุรี ทำให้ประชาชนในพื้นที่มีรายได้จากการขายของที่ระลึกและให้บริการแก่นักท่องเที่ยว หนุนเสริมให้เศรษฐกิจของประชาชนในอำเภอสังขละบุรีดีขึ้น

3.2 ทูตทางภาษา จากการศึกษา พบว่า ผู้มีความสามารถในการใช้ภาษาไทยและเข้ารับการฝึกอบรมและทำงานร่วมกับหน่วยงานของรัฐไทยได้ สามารถดำเนินกิจกรรมที่เอื้อต่อคุณภาพชีวิตของกลุ่มประชากรในชุมชนได้ดีขึ้น ตัวอย่าง เช่น การใช้ตัวเองเป็นสะพานเชื่อมในการสื่อสารระหว่างผู้ให้บริการสุขภาพในโรงพยาบาลของรัฐและผู้ที่มาเข้ารับบริการซึ่งส่วนมากเป็นคนสองถิ่น โดยการริเริ่มให้บริการรับส่ง คนสองถิ่นไปรับบริการสุขภาพที่โรงพยาบาล ไปติดต่อเพื่อออกเอกสารราชการที่อำเภอ และไปติดต่อเพื่อขอใช้สิทธิกับสำนักงานประกันสังคม ซึ่งเป็นกิจการที่ช่วยลดช่องว่างระหว่างรัฐไทยในฐานะผู้ให้บริการกับประชากรข้ามชาติผู้ที่ไม่รู้หรือขาดข้อมูลในการเข้าถึงบริการ และเข้าถึงสิทธิตามกฎหมายมากขึ้น ในปัจจุบันการให้บริการในกลุ่มประชากรข้ามชาติที่กล่าวมาได้ขยายผลไปสู่พื้นที่อื่นๆ อีกหลายจังหวัด เช่น นครปฐม สมุทรสงคราม สมุทรสาคร ราชบุรี และสุราษฎร์ธานี เป็นต้น

3.3 การผลิตซ้ำความรุนแรงทางสัญลักษณ์ จากการศึกษา พบว่า มีอาสาสมัครสาธารณสุขของโรงพยาบาลสังขละบุรีที่เป็นคนสองถิ่น ได้รับการคัดเลือกให้เป็นอาสาสมัครดีเด่นในระดับประเทศ ประจำปี 2559 โดยอาสาสมัครคนดังกล่าวได้ผ่านการฝึกอบรมด้านการดูแลสุขภาพมาจากประเทศพม่า ผ่านการฝึกอบรมหลักสูตรดูแลสุขภาพที่จัดโดยรัฐไทย และเป็นผู้ที่มีความสามารถในการใช้ภาษาได้หลายภาษา ได้แก่ มอญ พม่า อังกฤษ ไทย ทำงานจิตอาสาและทำกิจกรรมในการรณรงค์เพื่อการป้องกันโรคติดต่อตามแนวชายแดนมาอย่างต่อเนื่อง ให้ความรู้และส่งเสริมการสร้างเสริมสุขภาพในระดับหมู่บ้านพร้อมทั้งอำนวยความสะดวกเพื่อให้ประชากรข้ามแดนได้เข้ารับบริการสุขภาพที่เหมาะสมในฝั่งประเทศไทย จนทำให้ผู้ได้รับบริการมีข้อมูลและมีกิจกรรมเพื่อการดูแลสุขภาพและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

3.4 การบริหารทูตทางเศรษฐกิจ จากการศึกษา พบว่า คนสองถิ่นได้รวมกันตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ที่สมาชิกส่วนมากมีเป็นคนสองถิ่นที่ไม่สามารถเข้าถึงกองทุนหมู่บ้านได้ ผลจากการริเริ่มดำเนินการในหนึ่งชุมชนจนประสบความสำเร็จ ได้เป็นรูปแบบและขยายผลไปสู่ชุมชนอื่นๆ และรวมตัวกันเป็นเครือข่ายการเริ่มฝากเงินเป็นจุดเริ่มต้นของการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการประหยัดและการทำงานประสานกันโดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน คนสองถิ่นได้แสดงตัวอย่างให้เห็นถึงความสำเร็จของกิจกรรมที่สร้างความเปลี่ยนแปลงและเอื้อให้การดำรงชีวิตของเขามีข้อจำกัดน้อยลงและเข้าถึงบริการและสวัสดิการได้มากขึ้น เช่น การเข้าถึงสินค้าขนาดเล็ก ร้านค้าชุมชนที่สมาชิกและประชาชนทั่วไปสามารถเข้าถึงปัจจัยการผลิตในการเลี้ยงสัตว์ได้สะดวกและราคาถูกลง ผลกำไรของร้านค้าปันผลกลับสู่สมาชิก กองทุนสุขภาพที่เอื้อให้สมาชิกเข้ารับบริการสุขภาพได้ฟรี กองทุนฌาปนกิจที่มีเงินช่วยเหลือให้กับครอบครัวของสมาชิกที่เสียชีวิต กองทุนเพื่อการฟื้นฟูวัฒนธรรมและศาสนา กองทุนพัฒนาการศึกษาของเด็กและสวัสดิการผู้สูงอายุ เป็นต้น

ผลจากการศึกษาและตัวอย่างของกิจกรรมที่กล่าวมา เช่น การริเริ่มสร้างสะพานเพื่อแก้ปัญหาการเดินทาง การใช้ทุนทางภาษาเพื่อให้บริการในการเข้าถึงบริการสุขภาพและสิทธิขั้นพื้นฐาน การทำงานของอาสาสมัครสาธารณสุขเพื่อการป้องกันโรคและการสร้างเสริมสุขภาพ และการรวมตัวกับบริหารทุนทางเศรษฐกิจ จนเกิดเป็นเครือข่ายบริหารสินเชื่อและสวัสดิการ เป็นต้น ล้วนเป็นตัวอย่างของกิจกรรมที่เป็นนวัตกรรมสังคมที่ริเริ่มโดยคนสองถิ่นที่สามารถทำกิจกรรมที่เกิดประโยชน์ต่อกลุ่มและสังคม และนำไปสู่คุณภาพที่ดีขึ้นกว่าเดิมนั่นเอง

4. ทุนทางสังคม

ข้อค้นพบที่เกี่ยวกับชีวิตทางสังคมซึ่งเป็นตัวแสดงออกของทุนทางสังคมของคนสองถิ่น มีดังนี้

4.1 ความเป็นเครือข่าย (Network) ไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายทางศาสนา เครือข่ายทางวัฒนธรรม เครือข่ายออมทรัพย์ที่เริ่มจากประเด็นเศรษฐกิจแต่ก็ดำเนินการสืบเนื่องเป็นทุนทางสังคมโดยเฉพาะกิจกรรมด้านสวัสดิการ เครือข่ายอาสาสมัครสาธารณสุขที่ขับเคลื่อนงานสาธารณสุขเชิงรุกในระดับชุมชน ล้วนเป็นทั้งเวทีและเครื่องมือที่ทำให้การดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งได้ประสบความสำเร็จและเอื้อประโยชน์ ให้สมาชิกในเครือข่ายและผู้ที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายมีชีวิตที่ดีขึ้น

4.2 การมีบรรทัดฐาน (Norm) ภายในกลุ่มและภายในชุมชน เป็นข้อตกลงเพื่อเป็นแนวทางในการยึดถือปฏิบัติร่วมกัน ล้วนเป็นทุนที่สำคัญและส่งผลให้สมาชิกภายในกลุ่ม ภายในชุมชน ประสบความสำเร็จในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ เช่น กติกาการห้ามซื้อขายเครื่องดื่มของเมาในชุมชนที่อยู่อาศัยพื้นที่ของวัดหลวงพ่อดุตตะมะ ระเบียบปฏิบัติของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์และสินเชื่อขนาดเล็ก การดำเนินโครงการเพื่อการปรับเปลี่ยนอนามัยสิ่งแวดล้อมของชุมชน หรือกฎกติกาในการอยู่ร่วมกันของชุมชนแรงงานข้ามชาติที่อยู่ในเมืองใหญ่ เป็นต้น

4.3 การยอมรับและความไว้วางใจ (Trust) จากการศึกษาที่มีข้อค้นพบที่เป็นหลักฐานยืนยันได้หลายประการ เช่น หลวงพ่อดุตตะมะเคยถูกปิดกั้นไม่ให้ทำกิจกรรมและไม่สนับสนุนให้เป็นพระสงฆ์ที่สามารถดำเนินกิจกรรมตามแนวทางคณะสงฆ์ไทย แต่ต่อมาได้รับการแต่งตั้งให้เป็นพระอุปัชฌาย์ เป็นเจ้าคณะตำบลและเจ้าคณะอำเภอ การยอมรับและศรัทธาต่อหลวงพ่อดุตตะมะขยายออกถึงระดับประเทศเห็นได้จากการเข้าร่วมราชพิธีในพระบรมมหาราชวัง รวมทั้งการบำเพ็ญกุศลของหน่วยงานราชการต่างๆ หรือคนสองถิ่นที่มีความสามารถในการช่วยแปลภาษาในโรงพยาบาลเป็นที่ยอมรับของโรงพยาบาลในการทำงานเข้าร่วมกิจกรรม “จิตอาสา” ของโรงพยาบาลและการช่วยเหลือกิจกรรมในการประสานระหว่างแรงงานข้ามชาติกับหน่วยให้บริการของรัฐในระดับพื้นที่ อาสาสมัครหมู่บ้านที่ทำงานด้านสร้างเสริมสุขภาพในระดับชุมชน ได้รับบัตรเกียรติคุณและได้รับการยอมรับให้เป็นอาสาสมัครดีเด่นในระดับประเทศ รวมทั้งเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์สวัสดิการของคนสองถิ่นในอำเภอสังขละบุรี ที่ได้รับการติดต่อเพื่อเข้าไปศึกษาดูงานจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งหน่วยราชการ หน่วยเอกชน และสถาบันการศึกษาจากหลายสถาบันกระบวนกรทางสังคม

5. มีข้อค้นพบเกี่ยวกับกระบวนการทางสังคม ดังนี้

5.1 การเกี่ยวพัน (Bonding) เป็นการทำกิจกรรม หรือการใช้อุปกรณ์ หรือแม้แต่ตัวบุคคล ดำเนินการเพื่อเชื่อมประสานให้ปัจเจกหรือกลุ่มประชากรที่มีความแตกต่างกันมิติต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นชาติพันธุ์ สถานะทางบุคคล หน้าที่และความรับผิดชอบในสังคมได้เกิดการเกี่ยวพันกันจนเกิดการยอมรับและมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน จากการศึกษาพบว่า ในอดีตผู้นำชาวกระเหรี่ยงมีภรรยาที่เป็นกระเหรี่ยง มอญ ไทย ทุกคนอยู่ในครอบครัวเดียวกันและมีการเกี่ยวพันต่อเนื่องรวมไปถึงเครือญาติจนมีความรู้สึกเป็นกลุ่มเดียวกัน ลูกศิษย์ของหลวงพ่อดุตตะมามีการเกี่ยวพันกันเพราะทุกคนคล้องลูกประคำ หรือเป็นศิษย์ร่วมอาจารย์ เดียวกัน หรือคนสองถิ่นในชุมชนชายแดนมีการเกี่ยวพันกันด้วยการมีสถานะของการเป็นสมาชิกกลุ่มหรือ เครือข่ายอ้อมทรัพย์สินที่มีพันธกิจและวัตถุประสงค์ร่วมอันเดียวกัน

5.2 การเชื่อมโยง (Bridging) เป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มกับกลุ่ม เพื่อให้สามารถ ดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งคล่องตัวได้ตามวัตถุประสงค์ จากการศึกษา พบว่า หลวงพ่อดุตตะมามีสามารถ เชื่อมโยงเอาลูกศิษย์หรือคนที่ศรัทธาและมีทักษะความสามารถที่แตกต่างกัน มาเชื่อมโยงเพื่อการก่อสร้าง หรือบูรณะวัด โรงเรียน โรงพยาบาลร่วมกัน แคนนำหรือผู้ช่วยแปลภาษาเพื่อการเข้าถึงบริการสุขภาพ หรือ อาสาสมัครสุขภาพ ใช้ความรู้ ด้านสุขภาพและทักษะทางภาษาในการเชื่อมโยงระหว่างคนสองถิ่นกับหน่วย บริการสุขภาพของรัฐให้สามารถเข้าถึงข้อมูลและบริการสุขภาพที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น กิจกรรมเครือข่าย อ้อมทรัพย์สินเป็นกิจกรรมที่แสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างชุมชนต่อชุมชน และชุมชนกับ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

5.3 การเชื่อมสัมพันธ์ (Linking) เป็นการเชื่อมกิจกรรมที่ได้ริเริ่มไปสู่กิจกรรมอื่นๆ และสามารถสร้างความพึงพอใจให้กับชีวิตได้มากขึ้น ข้อค้นพบจากการศึกษา พบว่า กิจกรรมอ้อมทรัพย์สินของคน สองถิ่นในพื้นที่ชายแดน สามารถเชื่อมสัมพันธ์ไปสู่กิจกรรมเงินสินเชื่อขนาดเล็ก ร้านค้าชุมชน กิจกรรมสร้าง รายได้ระดับครอบครัว กองทุนสุขภาพ กองทุนฌาปนกิจ กองทุนพัฒนา เป็นต้น ทุกกิจกรรมล้วนส่งผลต่อ การมีชีวิตที่ดีขึ้น

6. คุณภาพชีวิต

มีข้อค้นพบเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตและความพึงพอใจของคนสองถิ่น ดังนี้

6.1 ความเป็นตัวตน (Being) ปัจจุบันคนสองถิ่นมีความกล้าที่จะใช้ภาษาและแสดงอัตลักษณ์ ของตัวเองมากขึ้น ร้านขายของที่ระลึกในอำเภอสังขละบุรีหรือจังหวัดกาญจนบุรี ล้วนมีสินค้าที่แสดงถึง ความเป็นชาติพันธุ์ เช่น เครื่องแต่งกายประจำชาติพันธุ์ เครื่องสำอาง เครื่องดนตรี การยอมรับในการอยู่รวม กันท่ามกลางความหลากหลาย หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเสริมสุขภาพยอมรับในความหลากหลาย ทางภาษาและเริ่มผลิตสื่อเพื่อทำให้ความรู้ เพื่อการสื่อสาร ในภาษาที่ไม่ใช่เฉพาะภาษาไทย เช่น ภาษาพม่า ภาษากระเหรี่ยง ภาษามอญ เป็นต้น ส่งผลให้คนสองถิ่นสามารถเข้าถึงข้อมูลที่มีประโยชน์ต่อสุขภาพได้ง่าย และมีประสิทธิภาพมากขึ้น บริษัทที่ให้บริการด้านโทรศัพท์ให้บริการตั้งภาษาในโทรศัพท์เป็นภาษาพม่า หรือ

การสามารถเลือกใช้ภาษาพม่าเวลาใช้บริการเครื่องเบิกเงินสด (ATM) ล้วนเป็นการยอมรับในการเป็นตัวตนของคนสองถิ่น และเกิดบริการที่ทำให้คนสองถิ่นเกิดความพึงพอใจและมีชีวิตที่ดีขึ้น

6.2 ความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Belonging) การทำกิจกรรมที่เป็นนวัตกรรมสังคม เช่น การตั้งกลุ่มและบริหารเครือข่ายออมทรัพย์ ทำให้คนสองถิ่นมีความมั่นใจและมีความรับผิดชอบในการทำกิจกรรมกลุ่ม ได้แสดงบทบาทในการแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจจนเกิดการยอมรับและมีความรู้สึกเป็นเจ้าของมากขึ้น แสดงได้จากการมีส่วนร่วมในการบริหารกลุ่มออมทรัพย์หรือคนที่ไม่ได้บริหารก็มีสิทธิที่จะซักถามและรับรู้ความก้าวหน้าของการบริหารได้ทุกครั้งที่มีการประชุม ต่อมากลุ่มและเครือข่ายออมทรัพย์ได้กลายเป็นองค์กรชุมชนซึ่งเป็นที่ยอมรับในโครงสร้างของชุมชนทั้งในความสามารถบริหารและกลไกที่ดำเนินโดยการมีส่วนร่วมของสมาชิก เกิดการยอมรับทั้งในกลุ่มและชุมชน ทำให้ความเหลื่อมล้ำ เช่น การปิดกั้นหรือการไม่นับรวม ค่อยๆ หายไป เกิดเงื่อนไขในการใช้ชีวิตร่วมกันมากขึ้นและสะดวกขึ้น

6.3 การได้กลายเป็น (Becoming) จากการศึกษา พบว่า นวัตกรรมสังคมนอกจากจะช่วยแก้ปัญหาและสร้างความพึงพอใจให้กับปัจเจกและกลุ่มแล้วยังมีส่วนในการปรับเปลี่ยนสถานะภาพของคนสองถิ่นจากผู้ด้อยค่า ผู้สร้างปัญหาและผลกระทบให้กับสังคม มาเป็นผู้มีคุณค่ากับสังคม เป็นผู้แก้ปัญหา เป็นผู้ให้ และเกิดการยอมรับนับรวม ใช้ชีวิตร่วมอย่างกลมกลืนกับประชากรในสังคมหลัก เช่น การช่วยให้ระบบบริการสุขภาพของรัฐสามารถเข้าถึงกลุ่มประชากรในพื้นที่ชายแดนหรือประชากรที่บุคลากรของรัฐเข้าถึงได้ยาก เกิดประสิทธิภาพมากขึ้น การบริหารกลุ่มและเครือข่ายออมทรัพย์และสินเชื่อขนาดเล็ก ทำให้คนสองถิ่นและแรงงานข้ามชาติเปลี่ยนสถานะเป็นผู้บริหารการเงิน และเอื้อให้สมาชิกเข้าถึงทุนทางเศรษฐกิจได้ง่าย การบริหารกองทุนสวัสดิการสามารถเปลี่ยนสถานะของคนสองถิ่นจากผู้ขอความช่วยเหลือมาเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อื่นที่มีสถานะด้อยกว่า และที่สำคัญคนสองถิ่นได้พิสูจน์ให้เป็นที่น่าพอใจว่าเป็นภาวะกับสังคมตามที่เคยถูกตีตรามาก่อนในอดีต

อภิปรายผล

ผลของการศึกษาได้แสดงให้เห็นว่า การที่คนสองถิ่นประสบกับความเหลื่อมล้ำในสังคมผ่านปฏิบัติการในสังคมนรูปแบบต่างๆ เช่น การกดทับ การปิดกั้น การมีทัศนคติทางลบ การไม่นับรวม เป็นต้น แต่ความทุกข์ลำบากในบ้านเกิดก่อนที่จะเดินทางเข้ามาในประเทศไทยส่งผลให้คนสองถิ่นมีสำนึกร่วมต่อความลำบากและพร้อมจะเผชิญต่อความเหลื่อมล้ำในประเทศไทย แต่ในขณะที่เดียวกันกลุ่มคนสองถิ่นก็มีการต่อสู้ขัดขืนต่ออำนาจที่เหนือกว่าซึ่งเป็นไปตามแนวคิดการต่อสู้ขัดขืนของฟูโกต์ (Boonmee, 2014) ที่กล่าวว่าในระหว่างการการครอบงำก็มีการต่อต้าน จากการศึกษา พบว่า คนสองถิ่นมีรูปแบบการต่อสู้ขัดขืนโดยวิธีการต่างๆ เช่น การสยบยอมต่ออำนาจ การปกปิดอัตลักษณ์และความรู้สึก เช่น ช่วงแรกที่อยู่ในสังคมไทยจะไม่กินหมาก ไม่ทาหนานาคา เป็นต้น การสร้างอัตลักษณ์ใหม่เพื่อให้เกิดความกลมกลืน โดยการทำงานจิตอาสา เข้าวัด เครื่องต่อศาสนา และการผลิตซ้ำความรุนแรงทางสัญลักษณ์ โดยการเข้ารับการฝึกอบรม ที่จัดโดยหน่วยงานต่างๆ เพื่อการมีชุดข้อมูลเดียวกัน เป็นต้น

สำหรับการก่อตัวและสร้างนวัตกรรมสังคมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนสองถิ่นนั้น ได้ริเริ่มกิจกรรมต่างๆ หลายประเภท เช่น การสร้างสะพานไม้ หรือรู้จักกันในนาม “สะพานมอญ” การก่อตั้งกลุ่มออมทรัพย์และสวัสดิการของชุมชน การเป็นตัวเชื่อมประสานระหว่างผู้ต้องการเข้ารับบริการสุขภาพกับหน่วยบริการของรัฐด้านสาธารณสุข หรือการลงไปทำงานให้ความรู้และสร้างเสริมสุขภาพในระดับชุมชน ล้วนเป็นไปตามแนวคิดของ Mulgan (2006) ที่กล่าวว่า นวัตกรรมเป็นความคิดใหม่ที่สามารถทำได้จริง และเข้าถึงเป้าหมายทางสังคม และตรงกับแนวความคิดของ Avelino et al. (2014) ที่กล่าวว่า นวัตกรรมสังคมเป็นการผสมผสานของการกระทำของคนในสังคมเพื่อเป้าหมายให้เกิดความพึงพอใจหรือการดำเนินการเพื่อการแก้ไขปัญหาและความต้องการของสมาชิกในสังคม การริเริ่มทำกิจกรรมของคนสองถิ่นจึงเป็นนวัตกรรมสังคมที่ตรงกับแนวคิดทฤษฎีที่ได้ศึกษามาก่อนนั่นเอง

กิจกรรมที่เป็นนวัตกรรมสังคมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนสองถิ่นถือเป็นการสร้างทุนทางสังคมที่ส่งผลให้พวกเขามีความเป็นเครือข่าย (Network) มีการสร้างบรรทัดฐาน (Norm) ในการอยู่ร่วมกันในสังคม พร้อมกับได้รับความไว้วางใจและการยอมรับ (Trust) เอื้อให้คนสองถิ่นมีความสัมพันธ์กับโครงสร้างทางอำนาจและโครงสร้างหลักของสังคมผ่านกระบวนการทางสังคมที่เกิดจากการเกี่ยวพัน (Bonding) การเชื่อมโยง (Bridging) และการเชื่อมสัมพันธ์ (Linking) นำไปสู่การสร้างความพึงพอใจและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นในระดับปัจเจก ระดับกลุ่มหรือชุมชนความพึงพอใจสามารถวัดได้จากความเป็นตัวตน (Being) ความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Belonging) และการได้กลายเป็น (Becoming) ตรงกับแนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคมและคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของ Putnam (1993) และ Putnam & Alone (2000)

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ทั้งสถานที่และประเด็นที่ศึกษาเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเป็นชายแดน และเป็นเรื่องราวของกลุ่มบุคคลที่ไม่ใช่ประชากรหลักในกระแสการพัฒนาตามแนวตะวันตกและกระแสเศรษฐกิจแบบทุนนิยม เหมือนดังที่ Natsupa (2005) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า การศึกษาเกี่ยวกับชนกลุ่มน้อยในประเทศไทยยังมีน้อย ด้วยเหตุผลหลายประการ กล่าวคือ รัฐบาลไม่ยอมรับการคงอยู่ของชนกลุ่มน้อยและยังพยายามยึดยึดวัฒนธรรมส่วนกลางและการใช้อำนาจรัฐและสถาบันวัฒนธรรมส่วนกลางครอบงำไว้ ผู้วิจัยจึงเห็นว่าผลที่ได้จากการวิจัยน่าจะเกิดประโยชน์เพื่อสร้างความมั่นคงของมนุษย์ในพื้นที่ชายแดน และผู้ที่สนใจจะทำการวิจัยในอนาคตตามข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ผลการศึกษาค้น พบว่า ทุกพื้นที่ซึ่งมีความเหลื่อมล้ำจะเกิดการต่อสู้ขัดขืนและการสร้างนวัตกรรมใหม่ๆ เพื่อการการลดความเหลื่อมล้ำหรือการมีชีวิตที่ดีขึ้น จึงเป็นเรื่องที่สำคัญสำหรับผู้ที่ใช้อำนาจ โดยเฉพาะในพื้นที่ชายแดนซึ่งมีพื้นที่เชื่อมติดกับประเทศเพื่อนบ้าน จะต้องตระหนักและใช้อำนาจด้วยความเป็นธรรม เพื่อไม่ให้เกิดการต่อสู้ขัดขืนเกิดความรุนแรงจนกลายเป็นความขัดแย้งระหว่างประเทศ
2. ผลการศึกษา พบว่า ทุนทางสังคมทำให้คนที่ด้อยค่า คนไม่มีเสียงในสังคมเกิดการยอมรับผ่านความเป็นเครือข่าย (Network) การสร้างบรรทัดฐาน (Norm) ในการอยู่ร่วมกันในสังคม มีความ

ไว้วางใจ (Trust) ในขณะที่กระบวนการทางสังคมที่เกิดจากการเกี่ยวพัน (Bonding) การเชื่อมโยง (Bridging) และการเชื่อมสัมพันธ์ (Linking) ช่วยให้คนสองถิ่นมีความสัมพันธ์กับโครงสร้างทางอำนาจและโครงสร้างหลักของสังคมมากขึ้น จึงเป็นโอกาสที่สำคัญหากหน่วยงานของรัฐที่ไปทำงานในพื้นที่ชายแดนให้ความสำคัญกับกระบวนการทางสังคมจะทำให้หน่วยงานมีความสัมพันธ์กับชุมชนในพื้นที่ และสามารถปฏิบัติการกิจได้สะดวกและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

3. ผลการศึกษาได้แสดงให้เห็นว่า คนสองถิ่นมีความสามารถในการสร้างนวัตกรรมสังคมเพื่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น หน่วยงานของรัฐไทยโดยเฉพาะหน่วยงานด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตจึงควรพิจารณาและเปลี่ยนแปลงบทบาทในการทำงาน เพื่อให้เกิดหุ้นส่วนในการพัฒนาที่เป็นคนสองถิ่นเข้ามาร่วมทำงาน เกิดการมีส่วนร่วมและทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ ประหยัดงบประมาณ และเกิดความต่อเนื่องยั่งยืนมากขึ้น

4. งานศึกษาวิจัยนี้ไม่ได้ศึกษาในกลุ่มแรงงานในพื้นที่ชายแดนประเภทเข้าข้ามแดนมาทำงาน ตอนเย็นกลับไปนอนในประเทศพม่า รายงานวิจัยนี้จึงไม่ได้ครอบคลุมกลุ่มประชากรดังกล่าว รวมทั้งยังไม่ได้ศึกษาประเภทของงานที่ส่วนมากดำเนินการโดยคนสองถิ่น จึงเห็นเป็นโอกาสสำหรับผู้ที่สนใจที่จะทำการศึกษาประเด็นทางด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ในการศึกษากลุ่มแรงงานข้ามแดนรายวัน และประเภทของงาน เพื่อการนำข้อมูลมาใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่ชายแดนในระยะยาว

References

- กฤตยา อาชวนิจกุล. (2554). *การจัดระบบคนไร้รัฐในบริบทประเทศไทย*. สถาบันวิจัยสังคมและประชากร มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2548). *แนวทางและวิธีวิจัยสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์จำกัด.
- ชัยรัตน์ เวชพานิช. (ม.ป.ป.). *สถานการณ์แรงงานข้ามชาติในประเทศไทย ผลกระทบเชิงบวกและผลที่เกี่ยวข้องกับระบบสาธารณสุขของประเทศ*. สืบค้น 9 เมษายน 2559, จาก <http://www.ns.mahidol.ac.th/english/th/document/PR/2556/seminar/Labor/>
- ธีรยุทธ์ บุญมี. (2557). *มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- เพ็ญประภา ภัทรานุกรม. (2553). *การพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานในชุมชนที่ประสบภัยพิบัติสึนามิ: กรณีศึกษาชุมชนในพื้นที่จังหวัดพังงา*. มหาวิทยาลัยเกริก.
- ยศ สันตสมบัติ. (2557). *จากวารถึงเทวดา: มาร์กซิสต์และมานุษยวิทยามาร์กซิสต์ (พิมพ์ครั้งที่ 4)*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วรวิทย์ ไชยทอ. (2013). *อันไดโนไอ กรัมซี่: มาร์กซิสต์เชิงวัฒนธรรมกับการศึกษาโครงสร้างส่วนบน*. สืบค้น 8 มีนาคม 2559, จาก <https://armworawit.wordpress.com/2013/11/28>

- สังคิต พิริยะรังสรรค์. (2559). *เศรษฐศาสตร์การเมืองแนวใหม่ การลงโทษโดยสังคม Social Sanction*. ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยรังสิต.
- สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จังหวัดกาญจนบุรี. (2551). *การสำรวจคนไร้สัญชาติและคนชายขอบ ในจังหวัดกาญจนบุรี*. สำนักงานปลัดกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- สุพจน์ เต๋นดวง และนาถฤดี เต๋นดวง. (2558). *โครงการเสริมสร้างศักยภาพแรงงานข้ามชาติและการคุ้มครองทางสังคม* (รายงานผลการวิจัย). นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สุรชาติ บำรุงสุข. (2557). *อาณาบริเวณชายแดนไทย (Perspective on Thai Border Area): สู่อการสลายพรมแดน: ความร่วมมือระหว่างรัฐ เหนือรัฐ และความเป็นชายแดน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Avelino, F., Wittmayer, J., Haxeltine, A., Kemp, R., O’Riordan, T., Weaver, P. & Rotmans, J. (2014). *Game Changers and Transformative Social Innovation. The Case of Economic Crisis and the New Economy*. Bangkok.
- Mulgan, G. (2006). The Process of Social Innovation. *Innovations: Technology, Governance, Globalization*. Retrieved December 23, 2015, from <http://www.mitpressjournals.org/doi/abs/10.1162/itgg.2006.1.2.145#.WlgofFz5z5k>
- Onyx, J. & Bullen, P. (1997). *Measuring Social Capital. In Social Capital and Public Policy in Australia*. Melbourne: Australian Institute of Family Study.
- Pongsawat, P. (2007). *Border Partial Citizenship, Border Towns, and Thai-Myanmar Cross-Border Development: Case Studies of Two Thai Border Towns*. (Doctoral dissertation). University of California, Berkeley.
- Putnam, R. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. New York, NJ: Princeton University Press.
- Putnam, R. (1996). The Strange Disappearance of Civic America. *The American Prospect*, 7(24), 34–48.
- Putnam, R. & Alone, B. (2000). *The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.

Quality of Life Research Unit, University of Toronto. (n.d). *The Quality of life Model*. Retrieved March 23, 2016, from http://sites.utoronto.ca/qol/qol_model.htm.

Tölölyan, K. (1978). *Diaspora Studies: Past, Present and Promise. Indicators of Environmental Quality and Quality of Life*. Paris: UNESCO.

Urena, J. (2014). *Compliance with International Law on IGPs, Refugee and Stateless Persons: A case study of Burmese Refugees in Thailand*. (Master's Thesis). City College of New York: New York.

Translated Thai References

Achvanichkul, K. (2011). *The System of Stateless Population in the Context of Thailand*. Institute of Population and Social Research, Mahidol University. (in Thai)

Boonmee, T. (2014). *Michel Foucault (2nd ed.)*. Bangkok: Vipasa Press. (in Thai)

Bumrungsuk, S. (Ed.). (2014). *Perspective on Thai-Border Area*. Bangkok: Thammasart University. (in Thai)

Chaitor, W. (2013). *Antonio Gramsci: Marxism in Cultural Context and Upper Structure Study*. Retrieved March 8, 2016, from <https://armworawit.wordpress.com/2013/11/28>. (in Thai)

Denduang, S. & Denuang, N. (2015). *Migrant Workers Empowerment and Social Protection Project* (Research report). Nakhon Pathom: Mahidol University. (in Thai)

Kanchanaburi Social Development and Human Security Provincial Office. (2008). *Stateless and Marginal Population in Kanchanaburi* (Research report). Ministry of Social Development and Human Security. (in Thai)

Natsupa, C. (2005). *Guidelines and Research Method for Thai Society*. Bangkok: Sangsun Press. (in Thai)

Pattaranukrom, P. (2010). *Social Capital Development by Using Communities Based Approach within Tsunami Affected Communities. A Case Study of Phang Nga Province*. Bangkok: Krirk University. (in Thai)

Piriyarangsun, S. (2016). *New political Economy Punishment by Social Sanction*. Patumtani: Rungsit University Press. (in Thai)

Santasombat, Y. (2014). *From Monkey to God: Marxism and Marxism Anthropology* (4thed.). Bangkok: Thammasart University Press. (in Thai)

Vetchwanitch, C. (n.d). *Situation of Migrant Workers in Thailand: Positive Impact and Implications on Health System of the Country*. Retrieved April 9, 2016, from <http://www.ns.mahidol.ac.th/english/th/document/PR/2556/seminar/Labor/>. (in Thai)

คณะผู้เขียน

นายเสรี ทองมาก

วิทยาลัยนวัตกรรมการสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต

52/347 หมู่บ้านเมืองเอก ถนนพหลโยธิน ตำบลหลักหก อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี 12000

e-mail: serit@pattanarak.or.th

ดร.ฉัตรวิญญู อังคสิงห์

วิทยาลัยนวัตกรรมการสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต

52/347 หมู่บ้านเมืองเอก ถนนพหลโยธิน ตำบลหลักหก อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี 12000

e-mail: chatrsu@gmail.com

